

EWARYST KOWALCZYK

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

Wydział Prawa

**Prawo rzymskie w służbie chrześcijańskiej dobroczynności?
O wyjątkach od zakazu alienacji majątku
kościelnych instytucji dobroczynnych**

Roman Law in the Service of Christian Charity? On Exceptions to the Interdiction
to Alienate the Estate of Church Charitable Organizations

I.

Kwestia chrześcijańskiego charakteru prawa rzymskiego poklasycznego od kilkudziesięciu już lat budzi w nauce spory¹. Część uczonych² dostrzega w prawie rzymskim poklasycznym, a w szczególności w prawie justyniańskim, wcielenie zasad etyki chrześcijańskiej, inni traktują politykę prawodawczą chrześcijańskich cesarzy rzymskich jako przejaw zapewnienia korzyści interesowi publicznemu (*utilitas rei publicae*)³. Niektórzy autorzy dostrzegają jedynie pośrednie zastosowanie postulatów Ojców Kościoła⁴ lub zwracają uwagę na trudności w oddzieleniu wpływów

¹ E. Carusi, *Diritto romano e patristica* [w:] Studi giuridici in onore Carlo Fadda, t. 2, Napoli 1906, s. 71-97; P. Collinet, *Études historiques sur le droit de Justinien*, Paris 1912; C. Gray, *Il diritto nel Vangelo e l'influenza del cristianesimo sul diritto romano*, Torino 1922; M. Roberti, *Cristianesimo e collezioni giustiniane*, [w:] *Cristianesimo e diritto romano*, Milano 1935, s. 1-64; B. Biondi, *Giustiniano primo principe e legislatore cattolico*, Milano 1936; J.V. Salazar, *La iglesia catolica y su magisterio en el derecho romano*, Roma 1942, s. 46-50; C. A. Maschi, *Humanitas romana e caritas cristiana come motivi giuridici*, Jus 1 (1950), s. 267-274; A. Guarino, rec. B. Biondi, *Il diritto romano cristiano*, IURA 6 (1955) s. 230; B. Łapicki, *O spadkobiercach ideologii rzymskiej*, Łódź 1962; G. Luzzatto, *Problemy i kierunki rozwoju współczesnej nauki historii prawa rzymskiego we Włoszech*, CPH 20 (1968), z. 1, s. 178.

² Np. B. Biondi, *Giustiniano...*, s. 31.

³ B. Łapicki, *O spadkobiercach...*, s. 167.

⁴ P. Collinet, dz. cyt., t. I, s. 16.

filozofii stoickiej i chrześcijańskiej⁵. Zauważa się także⁶, że idee chrześcijańskie mogły mieć w pewnych obszarach dla cesarzy chrześcijańskich wyłącznie wymiar deklaracji, które jednak nie były realizowane w prawodawstwie⁷. Podnosi się także, że w okresie poklasycznym instytucje prawne zachowywały swój przedchrześcijański charakter, a chrześcijaństwo oddziaływało raczej na praktyczne stosowanie prawa, a nie na same normy⁸.

Jedną z dziedzin objętą szczególną aktywnością starożytnego Kościoła, a także regulacją prawa rzymskiego była działalność dobroczynna.

Podstawowym celem niniejszego artykułu jest odpowiedź na pytanie o charakter uzasadnienia wyjątkowych uprawnień majątkowych chrześcijańskich instytucji dobroczynnych do dokonywania transakcji. W szczególności przedstawiona tematyka dotyczy wyjątków od zakazu alienacji majątku kościelnego.

Znalezienie odpowiedzi na tak postawione pytanie wymaga przeglądu reguł prawnych zezwalających na dokonywanie przez instytucje dobroczynne poszczególnych czynności prawnych dotyczących należącego do nich majątku.

II.

Pomimo istnienia w prawie rzymskim fundamentalnego prawa właściciela do rozporządzania swym majątkiem⁹, Kościół, a w tym jego instytucje dobroczynne były w tej mierze znacznie ograniczone. Wczesne prawo kościelne oraz prawo rzymskie okresu poklasycznego zawierało szereg postanowień, których celem miało być zapobieżenie dokonywaniu czynności prawnych powodujących utratę cennych majątków kościelnych¹⁰. Na działalność polegającą na sprzeniewierzeniu majątku szczególnie narażone były instytucje dobroczynne. Sierocińce (orfanotrofia), domy pielgrzymów (ksenodochia), domy starców (gerokomia), przytulki dla ubogich (ptochotrofia) czy chorych (nosokomia)¹¹ były bowiem często beneficjentami rozporządzeń,

⁵ B. Łapicki, *O spadkobiercach...*, s. 89.

⁶ A. Guarino, rec. B. Biondi..., s. 230.

⁷ B. Łapicki, *O spadkobiercach...*, s. 274, 295.

⁸ G. Luzzatto, *Problemy...*, s. 178.

⁹ W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, wyd. II, Poznań 1992, s. 126.

¹⁰ Np.: *Conc. Carth.* c. 26, PL 67, 192; *Conc. Carth.* c. 33, PL 67, 192-193; Grzegorz Wielki, *Epist.* 14, 2, CCL 140 A, 1066; *Codex Theodosianus* (CT) 4, 5, 1; *Codex Iustinianus* (C.) 5, 13, 1, 15; C. 3, 2; C. 1, 2, 14.

¹¹ W. Schönfeld, *Die Xenodochien in Italien und im Frankreich im frühen Mittelalter*, ZSS Kan. Abt. 43, 12 (1922), s. 1-54; F. Boshof, *Armenfürsorge im Frühmittelalter: xenodochium, marticula, hospitale pauperum*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 71 (1984), s. 153-174; I. Milewski, *Rozwój chrześcijańskich instytucji dobroczynnych w zachodniej części Cesarstwa Rzymskiego w IV i V wieku*, Przegląd Religioznawczy 4, 182 (1996), s. 1-15; J. Naumowicz, *Instytucje charytatywne św. Bazylego*, Vox Patrum 30-31 (1996), s. 125; T. S. Miller, *The birth of the hospital in the Byzantine Empire*, Baltimore 1985, Medical History 30 (1986), s. 103.

których przedmiotem były cenne dobra (zapisywane w testamencie lub ofiarowane przez darczyńców)¹².

Zakaz alienacji dóbr kościelnych miał służyć zachowaniu majątku instytucji dobroczynnych w stanie nie pogorszonym i nieuszczerplonym. Wydane w tym celu akty prawne cesarzy chrześcijańskich¹³ zawierały zakazy zbywania należących do nich nieruchomości.

Jednak wraz z wprowadzeniem zakazów prawodawca rzymski przewidywał uregulowania wyjątkowe. Służyć one miały stworzeniu możliwości dysponowania majątkiem instytucji dobroczynnych w razie zaistnienia okoliczności szczególnych albo poprzez zachowanie nadzwyczajnych procedur.

Przekazanie władztwa nad rzeczą kościelną osobie trzeciej mogło dokonać się albo poprzez przeniesienie prawa własności, albo obciążenie nieruchomości prawem do korzystania z niej w określony sposób przez osobę trzecią.

Do pierwszej grupy dozwolonych warunkowo czynności należała sprzedaż i zamiana. Do drugiej użytkowanie (czyli prawo do używania rzeczy i pobierania z niej pożytków¹⁴), zastaw (*pignus* i *hypotheca*) oraz emfiteuza- dzierżawa wieczysta (czyli prawo do eksploatacji gruntu, z obowiązkiem płacenia rocznego czynszu).

1. Sprzedaż rzeczy w celu spłaty zadłużenia

Wyjątkiem od zakazu alienacji, przewidzianym w prawie rzymskim, była możliwość sprzedaży nieruchomości instytucji dobroczynnej w razie zadłużenia z powodu ciężarów publicznych lub innych zobowiązań.

Prawo takie zostało przewidziane już w konstytucji Anastazjusza (491-518) – C. 1,2,17. Uzasadnieniem dla sprzedaży majątku mogła być konieczność przeznaczenia uzyskanej ceny kupna na umorzenie długów, które przeszły na kościół lub instytucję dobroczynną przy okazji dokonania na ich rzecz rozporządzenia testamentowego.

Podobne uprawnienie zostało przewidziane w noweli Justyniana z 544 roku [Nov. 120]. Przełożony mógł zarządzić sprzedaż nieruchomości instytucji, poprzez sporządzenie stosownego dokumentu i oświadczenie, iż spłata długu nie może nastąpić poprzez zbycie rzeczy ruchomych. Sporządzenie dokumentu powinno nastąpić przed patriarchą, względnie metropolitą lub biskupem, i towarzyszyć mu powinna przysięga przełożonego oraz zgoda większości personelu instytucji dobroczynnej¹⁵.

Po sporządzeniu dokumentu, co miało dokonać się bez konieczności ponoszenia przez instytucję wydatków z tego tytułu, przełożony zobowiązany był do umieszczenia, na okres dwudziestu dni w miejscu publicznym na terenie miasta, ogłoszenia o sprzedaży nieruchomości. Przedmiot sprzedaży nabywała osoba, która zaoferowa-

¹² M. Wójcik, *Fundacje dobroczynne (piae causae) w rzymskim prawie poklasyycznym*, Lublin 2003, s. 51-74.

¹³ C. 1, 2, 17; C. 1, 3, 41 (42); C. 1, 3, 45 (46); *Iustiniani Novellae* (Nov).7; Nov. 120.

¹⁴ *Iustiniani Digesta*, 7, 1, 1.

¹⁵ Nov. 120, 6, 2.

ła najwyższą cenę. Cena kupna przeznaczana była na spłatę zadłużenia, a do dokumentu dołączano spisana przysięgę, zgodnie z którą czynność podjęto zgodnie z interesem instytucji.

W razie, gdy nikt nie zaoferował nabycia, nieruchomości instytucji otrzymywał wierzyciel na podstawie *praedictis sacris domibus iure*. Wówczas oferowane nieruchomości podlegały oszacowaniu, a otrzymana wartość, po powiększeniu o 10%, zaliczana była na poczet zadłużenia. Wierzyciel natomiast stawał się właścicielem nieruchomości. Cała transakcja musiała dodatkowo uzyskać zgodę przełożonego i większości personelu.

Podobne zasady postępowania obowiązywały przy zbywaniu przez instytucję dobroczynną nieruchomości obciążonych licznymi zobowiązaniami publicznymi i nie przynoszącymi oczekiwanych dochodów¹⁶ oraz naczyn liturgicznych (*sacris vasis*)¹⁷.

2. Zamiana

Anastazjusz oraz Justynian przewidzieli także możliwość dokonywania zamiany pomiędzy instytucjami dobroczynnymi¹⁸. Wówczas, jak się zdaje, bez konieczności specjalnego uzasadnienia takiej transakcji (konstytucje nic o tym nie wspominają), ale pod warunkiem, że rzecz, której instytucja się pozbywała, miała przynosić mniejsze korzyści niż rzecz uzyskana na skutek zamiany.

Nowela 7 przewidywała również przypadek będący wyjątkiem od zakazu alienacji, zbliżonym do zamiany. Dotyczy on sytuacji, w której cesarz przejmuje nieruchomość od kościoła albo instytucji dobroczynnej, kiedy wymaga tego dobro publiczne¹⁹. Wówczas, w ramach rekompensaty, cesarz miał dać nieruchomość o tej samej lub większej wartości²⁰.

3. Użytkowanie

Justynian przewidział także możliwość ustanawiania użytkowania (*ususfructus*) na rzeczach należących do instytucji dobroczynnej²¹. Ustanowienie użytkowania wymagało jednak spełnienia określonych warunków. Użytkownik musiał przenieść na instytucję lub kościół własność należącej do niego nieruchomości, która przynosiłaby dochód równie wysoki, jak rzecz oddana mu w użytkowanie. Nieruchomość ta miała pozostać w użytkowaniu dotychczasowego właściciela do momentu ustania użytkowania, a więc najpóźniej do chwili jego śmierci. Ostatecznie więc, instytucja dobroczynna lub kościół nabywały, w zamian za ustanowienie użytkowania, wła-

---

¹⁶ Nov. 120, 7, 1.

¹⁷ Nov. 120, 10.

¹⁸ Nov. 120, 7 pr.

¹⁹ Prawodawca wyraźnie zaznacza, że alienacja (sprzedaż, darowizna, zamiana czy emifiteuza) dokonana z cesarzem z innych powodów jest zabroniona [Nov. 7, 2, 1].

²⁰ Nov. 7, 2, 1.

²¹ Nov. 7, 4.

sność na nowej nieruchomości²².

4. Zastaw

Kolejnym przewidzianym przez prawodawcę wyjątkiem jest możliwość ustanawiania zastawu oraz hipoteki na majątku instytucji dobroczynnej²³. Uprawnienie to wynikało z obserwacji prawodawcy, iż zaciąganie pożyczek przez instytucje i kościoły jest niezbędne dla prowadzenia przez nie działalności.

Zastaw (hipoteka) na nieruchomości mógł być ustanowiony w sytuacji, w której instytucja, będąc w trudnej sytuacji finansowej, nie była w stanie wywiązać się z zobowiązań publicznych. Zastawnik miał prawo posiadać rzecz i pobierać korzyści (zastaw antychretyczny), które mogły być zaliczane na spłatę pożyczki i odsetek, które nie mogły przekroczyć 3% w skali rocznej. Po spłacie długu rzecz wracała do instytucji²⁴.

5. Emfiteuza

Prawo rzymskie poklasyczne przewidywało także możliwość oddania w emfiteuzę gruntów instytucji dobroczynnych, które ze względu na swą jałowość przynosiły szkody²⁵. Podobnie, jak w przypadku innych czynności polegających na dysponowaniu majątkiem instytucji dobroczynnej, powodem ustanowienia emfiteuzy mogła być jedynie konieczność umorzenia długów, wykupienia sprzedanych obiektów albo odbudowy świątyni.

W noweli 7. cesarz Justynian, który również zezwolił na ustanowienie emfiteuzy na dobrach kościoła lub instytucji dobroczynnej (domach, ogrodach, gruntach wiejskich i podmiejskich), ograniczył możliwość jej dziedziczenia do dwóch kolejnych, najbliższych spadkobierców (mianowicie dzieci i wnuków obojga płci, a także małżonka). Justynian znosił przez to prawo pierwszeństwa następców dwóch kolejnych dziedziców emfiteuty do przejęcia dzierżawy²⁶. Praktykowanie prawa pierwszeństwa byłoby podstępny czynieniem emfiteuzy wieczystą, która była zabroniona. W razie, gdy emfiteuta nie posiadał spadkobierców, przedmiot dzierżawy powracał do instytucji²⁷.

Emfiteuza kończyła się ponadto, jeśli emfiteuta zalegał z czynszem za dwa lata. Dzierżawca tracił wówczas również możliwość zwrotu kosztów z tytułu wykonania przez niego prac melioracyjnych na terenie nieruchomości oraz musiał uiścić zaległy czynsz.

---

²² Tak samo kwestię ustanowienia użytkownika uregulowała nowela 120.

²³ Nov. 7, 6, 1; Nov. 120, 4.

²⁴ Nov. 120, 4.

²⁵ C. 1, 2, 17.

²⁶ Nov. 7, 3, 2.

²⁷ Nov. 7, 3 pr.

Utratę emfiteuzy powodowało ponadto pogorszenie stanu dzierżawionego przedmiotu. Emfiteuta zobowiązany był do przywrócenia do stanu poprzedniego gruntu lub budynku, który uległ pogorszeniu. Obowiązek ten przechodził na spadkobierców dzierżawcy²⁸. Emfiteuzy nie można było przenieść na inną osobę.

Justynian przewidywał również możliwość ustanawiania emfiteuzy obiektów zrujnowanych, spalonych czy uszkodzonych wskutek trzęsienia ziemi lub innej przyczyny, wreszcie gruntów, gdzie nie pozostał żaden budynek²⁹. Wymagano jednak w takim przypadku, w celu uniknięcia oszustwa, szczególnej ostrożności. Wysokość czynszu określić mieli dwaj zaprzysiężeni biegli. W Konstantynopolu dokonywano tego przy współudziale pięciu prezbiterów i dwóch diakonów, w obecności biskupa. Na prowincji wystarczali sami biegli (nawet jeden, jeżeli w mieście nie było ich więcej). Należało dokonać inspekcji miejsca i sporządzić dokument uwzględniający kwestie budowy, użycia budulca, ewentualnego prawa przeniesienia emfiteuzy na dwóch następców emfiteuty i obowiązek zwrotu po ich śmierci przedmiotu emfiteuzy.

Według podobnych zasad, które znajdują się w noweli 7, uregulowana została możliwość oddawania nieruchomości w emfiteuzę w noweli 120. Oddane w emfiteuzę na czas życia emfiteuty i jego dwóch następców mogły być tylko grunty podmiejskie, a zwolnienie z czynszu (nie przekraczające 1/6) mogło dotyczyć tylko tych gruntów, które nie przynosiły dochodu. W przeciwnym przypadku czynsz powinien ulegać raczej zwiększeniu³⁰.

Emfiteuza wieczysta, a więc dłuższa niż czas życia emfiteuty i jego dwóch następców, mogła być ustanawiana na gruntach, na których znajdują się zniszczone, nie nadające się do odbudowania budynki, przez co nieruchomość nie nadaje się do użytku i nie przynosi żadnego dochodu dla instytucji. Czynsz wynosić miał wówczas 1/3 dochodu, naliczonego w czasie, gdy budynki przynosiły dochody. Prawodawca dopuścił możliwość zwolnienia na początku dzierżawcy z czynszu, jeśli ten zamierza wybudować budynki. Potem emfiteuta będzie musiał płacić połowę dochodu³¹.

Władysław Bojarski stwierdza, że wprowadzona przez Justyniana możliwość ustanawiania emfiteuzy wieczystej spotkała się z wielką nieufnością Kościoła. Średnio-wieczne kompilacje kanoniczne powtarzały zakazy jej ustanawiania wprowadzone w noweli 7, nie wspominając nawet o ograniczeniach tego zakazu. Bojarski tłumaczy te zabiegi niechęcią Kościoła do rezygnowania z możliwości dysponowania ziemią³².

Warto przypomnieć, że w porównaniu ze świecką, emfiteuza na dobrach instytucji dobroczynnej nie mogła być zbytą. Jej zawarcie wymagało spełnienia szeregu wymogów formalnych (zgoda odpowiednich duchownych, przełożonych, personelu czy konieczność składania przysięg). Trwanie emfiteuzy dość znaczenie ograniczono, wyjątkowo dopuszczając do ustanawiania emfiteuzy wieczystej. W przypadku

²⁸ Nov. 7, 3, 2.

²⁹ Nov. 7, 3, 2.

³⁰ Nov. 120, 1 pr. 8.

³¹ Nov. 120, 1, 2.

³² W. Bojarski, *Emfiteuza według prawa rzymskiego*, Toruń 1970, s. 80.

emfiteuzy kościelnej Justynian skrócił okres zalegania z czynszem przez emfiteutę, co stanowiło podstawę utraty dzierżawy. W przypadku emfiteuzy świeckiej, okres ten (wprowadzony w 529 r.³³) wynosił trzy lata³⁴, a w przypadku emfiteuzy na dobrach kościelnych i instytucji dobroczynnych, jak wspomniano wyżej, dwa lata. Ponadto wśród przyczyn utraty emfiteuzy uwzględniono dodatkowo deteriorację nieruchomości.

Ustawodawstwo Justyniana, dotyczące emfiteuzy na dobrach kościołów i instytucji dobroczynnych, stało się podstawą przepisów prawa kanonicznego³⁵.

Justynian zezwolił także na ustanawianie zwykłej dzierżawy na dobrach instytucji dobroczynnej. Mogła być ustanawiana na czas umówiony przez strony, nie dłuższy niż trzydzieści lat³⁶. Zasady ustania dzierżawy przed upływem terminu były takie same, jak w przypadku emfiteuzy³⁷.

6. Wymogi formalne dla czynności dotyczących obrotu majątkiem instytucji dobroczynnej

Dokonanie dozwolonych czynności musiało spełniać określone wymogi formalne. Sprzedaż, zamiana, ustanowienie hipoteki lub emfiteuzy i zapewne darowizna musiały być dokonane z formie pisemnej z podaniem przyczyn dokonania czynności i wskazaniem obecnych przy transakcji. Umowa sporządzona na terenie Bizancjum powinna być zgłoszona *μαγιστροκλήνωσ* (*magistrum census*), a na prowincji *ἐκδίκους* (*defensores*) na podstawie stosownych dokumentów kościelnych, w obecności ekonoma kościelnego i duchownych, w przypadku klasztoru w obecności opata i mnichów, a w przypadku ptochium i sierocińców w obecności administratora i podległego mu personelu, który w większości musiał wyrazić na dokonanie czynności zgodę. Zawarcie umowy towarzyszyć powinna ponadto zgoda biskupa³⁸ właściwego ze względu na miejsce dokonania transakcji³⁹ albo patriarchy⁴⁰.

³³ C. 4, 66, 2.

³⁴ Emfiteuta nie mógł przy tym tłumaczyć się, że musiał prowadzić meliorację, ani, że nie przypominano mu jego zobowiązań; C. 4, 66, 2, 1.

³⁵ W. Bojarski, dz. cyt., s. 82.

³⁶ Nov. 120, 3.

³⁷ Warte odnotowania jest istnienie kilku papirusów dokumentujących praktykę dzierżawienia dóbr instytucji kościelnych. Należą do nich Stud. Pal. III, 47 oraz 314 mówiące o nosocomium (*νοσοκομίου*) z Hermoupolis, które oddało swoje nieruchomości w dzierżawę, oraz P. Soc. It. IV. 284, stanowiący pokwitowanie za wpłacony na rzecz ksenodochium (*ξενοδοχείου*) czynsz dzierżawny. Wszystkie wymienione papirusy pochodzą z VI wieku. E. Wipszycka, *Les ressources et les activités économiques des églises en Égypte du IV au VIII siècle*, Bruxelles 1972, s. 117; H. R. Hagemann, *Die rechtliche Stellung der christlichen Wohltätigkeitsanstalten in der Östlichen Reichhälfte*, RIDA 3 (1956), s. 280.

³⁸ Por. Nov. 7, 2.

³⁹ C. 1, 2, 17, 2.

⁴⁰ Nov. 120, 5.

W przypadku instytucji znajdujących się na terenie Konstantynopola, ustanowieniu hipoteki, emfiteuzy lub dzierżawy na okres przekraczający pięć lat towarzyszyć musiała przysięga złożona przez *chartulari*⁴¹ instytucji w obecności zarządzającego (*qui venerabili domui praeest*). W sytuacji, gdy w instytucji nie znajdował się żaden *chartulari*, czynności dokonywał sam zarządzający instytucją, który ponadto spisywał treść składanej przez siebie przysięgi, zgodnie z którą zawarcie umowy lub ustanowienie prawa nie przyniesie szkody instytucji.

W stosunku do instytucji położonych na terenie prowincji obowiązywały nieco odmienne zasady. Otóż, dokonanie czynności obejmującej ustanowienie emfiteuzy wymagało, w przypadku instytucji dobroczynnych zarządzanych przez samego biskupa lub jego duchownych, złożenia przez ekonoma, przełożonego (*administrator*) i archiwistę (*chartulari*) w obecności i za zgodą biskupa przysięgi o treści wskazanej wyżej. W przypadku instytucji posiadających własny zarząd (*quae propriam administrationem habent*) wymagane było złożenie przysięgi jedynie przez przełożonego (*administrator*) w obecności biskupa, który go ustanowił lub wybrał (jeśli instytucja położona była na prowincji, wówczas przysięgę składał także *chartulari*⁴²). Złożeniu przysięgi w tym przypadku towarzyszyć musiała zgoda większości personelu⁴³.

III.

Możliwość dysponowania majątkiem instytucji dobroczynnej wymagała szczególnego uzasadnienia. Można wymienić niektóre okoliczności dotyczące wykonania ciężących na instytucji dobroczynnej zobowiązań, a w tym:

- konieczność spłaty zadłużenia wynikającego z zobowiązań publicznych (jak podatki),
- konieczność spłaty zadłużenia wynikającego z zobowiązań prywatnych,
- konieczność spłaty zadłużenia wynikającego z dokonania na rzecz instytucji dobroczynnej rozporządzenia testamentowego.

Dodatkowo, powodem udzielenia upoważnienia do dokonania stosownej transakcji mógł być wyłącznie interes instytucji, jak w przypadku pozbycia się rzeczy, która przynosiła mniejsze korzyści niż rzecz uzyskana na skutek zamiany. Podobnie, powodem ustanowienia emfiteuzy była nieprzydatność gruntów.

Uzasadnieniem przejęcie od kościoła albo instytucji dobroczynnej nieruchomości mógł być także interes publiczny.

Przegląd okoliczności uzasadniających alienacje dóbr kościelnych instytucji do-

⁴¹ Osoba pełniąca funkcję archiwisty w instytucji dobroczynnej.

⁴² Nov. 120,5 pr.

⁴³ Nov. 120, 6, 1.

broczynnych wskazuje, iż polityka prawodawcy zmierzała do zachowania ich stanu posiadania. Można rzec, iż tezą działalności prawotwórczej cesarzy rzymskich w stosunku do prowadzonej przez Kościół działalności dobroczynnej było zapewnienie jak największego zaplecza materialnego i finansowego dla instytucji dobroczynnych. Teza ta wydaje się słuszną z punktu widzenia efektywności podejmowanych przez Kościół działań charytatywnych. Jest także głosem w dyskusji na temat chrześcijańskiego charakteru prawa rzymskiego poklasycznego.

Wskazany obszar badawczy świadczy, iż w tym zakresie cesarze rzymscy rozumieli realizację postulatów nauczania chrześcijańskiego w sposób nader pragmatyczny. Pomijając milczeniem kwestie natury działalności dobroczynnej, tematem regulacji prawnych uczynili kwestię jej organizacji, a mówiąc ściśle zapewnienia jej majątkowych podstaw. Cesarze rzymscy idee dobroczynności potraktowali jako pojęcie i praktykę zastaną, swoją chrześcijańską rolę jako prawodawców definiując przede wszystkim jako organizatorów struktur i środków do jej prowadzenia.